biblioteca școlarului

DUILIU
ZAMFIRESCU

VIAȚA LA ȚARĂ

Litera
INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

Duiliu
ZAMFIRESCU

VIAŢA LA ŢARĂ

Litera
INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Clădită pe încetul, dar pătrunsă de o unitate de concepţie, opera lui Duiliu Zamfirescu merită o cercetare de totalitate şi o situare cu atât mai necesară cu cât scriitorul a suferit nedreptatea soartei. [...]

Deşi face parte din generaţia următoare lui Eminescu, adică din generaţia lui Caragiale, Delavrancea, Vlahuţă şi Coşbuc, intraţi în plină lumină, Duiliu Zamfirescu e încă în umbră şi în indiferenţa publicului (în 1911 — n. e.) mai întâi din faptul că scriitorul nu şi-a dat măsura talentului dintr-o dată, ci a debutat prin începuturi nesigure şi fără o originalitate precisă. Nimic nu fixează mai repede decât originalitatea, chiar când nu se sprijină pe un suport sufletesc mai mare şi pe un talent mai robust; accentul personal impresionează chiar de rămâne numai un simplu accent. Captiv însă al unor influenţe străine şi, înainte de a-şi fi limpezit personalitatea, Duiliu Zamfirescu a fost întâmpinat apoi de pana incisivă a lui C. Dobrogeanu-Gherea care, presimţind într-însul un temperament şi o ideologie diferite de ale lui şi un artist mai fin decât scriitorii din şcoala Contimporanului *său, era firesc să încerce să-l doboare cât se putea încă. În spiritele multora o umbră de nesiguranţă s-a ridicat, aşadar, peste cele dintâi lucrări, de altfel şovăitoare, ale „pesimistului de la Soleni". Duiliu Zamfirescu şi-a continuat totuşi activitatea mai departe, adăugând operă lângă operă, dar înăbuşit, fără răsunet, deoarece şi mişcarea de la* Sămănătorul *a trecut peste dânsul fără cruţare, ca şi peste d. I. Al. Brătescu-Voineşti sau D. Anghel.*

Mai rafinat decât toţi „sămănătoriştii", mai complex, mai cult, făuritor mai discret al limbii, muncitor literar mai conştient în dragostea lui pentru tot ce e românesc, Duiliu Zamfirescu a fost totuşi înlăturat din circulaţia publică. Literatură de armonizare socială şi deci nu numai icoana unei singure pături, ci icoana întregului neam românesc, şi poporaniştii au opus aceeaşi duşmănie operei lui, deoarece scriitorul ne-a zugrăvit şi alte elemente, şi în mijlocul demagogiei socialiste sau naţionaliste a continuat să creadă că mai e o pătură

conducătoare cinstită, cultă, dotată sufleteşte; că mai există boieri cu dragoste de pământul strămoşesc, omenoşi faţă de ţăran, şi cu un însemnat rost în evoluţia noastră istorică, în reloluţia de la 1848, ca şi în Unire, în alegerea lui vodă Carol ca şi în războiul de la 1877... [...]

De voieşte să ne cunoască în părţile noastre sănătoase, Ardealul e dator să se îndrepte spre opera lui Duiliu Zamfirescu; de voieşte să se vadă într-o icoană idealizată, să se îndrepte iarăşi spre opera aceluiaşi scriitor, care într-un roman a cântat vigoarea şi puritatea rasei ardelene.

Viaţa la ţară *e un poem al vieţii câmpeneşti [...]*

Când o operă literară dovedeşte o dragoste atât de reală pentru viaţa de ţară, pentru pământul tutelar, când ne zugrăveşte atâtea suflete cinstite, idealiste, cum poate să nu fie privită ca o operă nu numai estetică, ci şi sănătoasă şi înălţătoare? Când un scriitor arată iubire pentru ţăran, cum poate fi privit ca un duşman al ţărănimii? [...]

Şi când o operă risipeşte atâta poezie simplă, un optimism atât de sănătos, atâta dragoste pentru orice valoare etică, scrisă fiind cu o artă discretă; cu simţul măsurii şi al limbii — cum poate să nu fie privită ca o operă clasică şi naţională? [...]

Duiliu Zamfirescu s-a făcut istoriograful urmaşilor acestei boierimi mijlocii cu dragoste de neam, de pământ şi de ţărani, a păstrat totuşi însuşirile distinctive ale clasei lor. [...]

Duiliu Zamfirescu a fost înainte de toate un artist şi, poate, unul din cei mai mari stilişti din câţi a cunoscut literatura română. Eleganţă, sobrietate, noutate în expresie, amestec ponderat de arhaisme şi de neologisme — sunt notele esenţiale ale acestui stil ce şi-a desfăşurat volutele armonioase într-o serie de romane de valoare inegală, din care va rămâne, probabil, Viaţa la ţară, *prin echilibrul de realism şi de idealism, prin poezia pământului şi a vechii noastre boierimi iubitoare de pământ, şi, mai ales, prin neuitata creaţiune a Saşei. Acest stilist armonios, care şi trupeşte avea linia apolinică, prezintă însă, prin cine ştie ce fatalitate, defectul întristător al unei dezarmonii sufleteşti [...]*

Eugen LOVINESCU

Era în acest om, sangvin, voluntar, dârz, mândru, nu numai de scrisul său şi de talentul său, dar de puterea sa fizică şi de eleganţa căutată a îmbrăcăminţii sale materiale cu care s-o ducă înainte măcar douăzeci de ani (e vorba de anul 1922, anul morţii scriitorului — n. e.)

În ultimile zile l-am văzut la Academie, cu tot părul lui alb, era gata să poarte război oricând, cu oricine, pentru convingerile sau numai pentru fanteziile sale, care-i erau mai presus de orice. Dacă l-a răpus ceva, a fost desigur osteneala zădărniciilor politice la care l-au supus în ultimii ani anume prietenii. Căci în politica românească nu l-a adus pe dânsul o aplecare deosebită, o chemare netăgăduită, nici o credinţă căreia să fi fost în stare a-i sacrifica totul.

Nu, s-a dus unde nu-l reclama nimic şi unde n-avea nimic de îndeplinit. Cu exagerata lui simţire de poet, cu uşoara poză a romanticului din generaţia lui s-a frământat cu toată lumea, şi-a înstrăinat prietenii, nu şi-a câştigat duşmanii şi a otrăvit un organism oxtraordinar de puternic, care n-a putut rezista.

Acei care la mormântul lui au aflat laude pentru dânsul, puteau găsi motive de mustrare pentru dânşii.

„Partidul“[1] se putea completa şi fără să ruineze pe acest om distins.

Nicolae IORGA

Ceea ce uimeşte totuşi la Duiliu Zamfirescu e păstrarea [...] aşa de credincioasă şi de vie a amintirilor şi impresiilor vieţii trăite la ţară, de unde-l va depărta, îndată după încercarea de profesorat, cariera diplomatică (1888). În primul său mare roman, Viaţa la ţară *(1894), anume scene de vânătoare pe lac, cu nevinovăţia copilei care iubeşte pe băiatul de lângă dânsa şi dezmiardă miloasă pasărea pe care el a rănit-o, anume convorbiri ţărăneşti, scena de înaltă nobleţe sufletească în care tânărul venit din străinătate înfruntă bestiile poliţieneşti care chinuiesc pe ţăranii ridicaţi contra nedreptăţii, zguduitoarea scenă din al doilea roman,* Tănase Scatiu*, în care fostul denunţător al consătenilor săi, ajuns stăpân de moşii şi domn de oameni, ucide calul care s-a proptit pe drum şi zdrumică în bătaie pe vizitiul ţigan care plânge animalul şi blesteamă pe acela care e, totuşi, un ucigaş, arată această indestructibilă legătură a celui înstrăinat cu brazda naşterii lui [...] Indispunea ce-i drept, într-o epocă de socialism rural la tineret, nota pe care o dă el unor ţărani de un spirit inferior şi cuşuţi la gură, totuşi mai de treabă decât învăţătorii şi preoţii lor, şi, cu mult mai mult, decât o societate de sus, în care abia de se găseşte vreun tip simpatic, ca şi prin prea multe discuţii de un caracter mai mult vulgar şi adesea inutil.*

Nicolae IORGA

[1] Aşa-numitul „partid al poporului“ condus de generalul Averescu.

[...] Viaţa la ţară! *[...]*

Mai întâi, acest roman e lipsit aproape cu totul de acea filozofie, care face pete dizgraţioase în alte opere ale acestui scriitor. În al doilea rând, satira e serioasă şi justificată pe deplin. Tănase Scatiu şi neamul lui e rău şi primejdios. E încă gorilă.

În Viaţa la ţară *sunt multe lucruri. E cucoana Diamandula, mama duioasă, e Tinca, „fata“, e Micu, „poetul“, de care însă s-a făcut prea mare caz, dar mai cu seamă e Saşa Comăneşteanu, unul din tipurile cele mai ideale de feminitate din toate literaturile. [...]*

Saşa e creată cu mijloacele cele mai mari ale artei. Şi mai întâi cu zgârcenie. Romanul este ea, şi cu toate acestea, dacă adunăm toate pasagiile în care e vorba de dânsa, nu obţinem prea multe pagini. [...] Puţin ne spune scriitorul despre dânsa. El o înfăţişează trăind. E procedeul lui Tolstoi.[...]

Este Duiliu Zamfirescu un imitator, ori cel puţin un elev al lui Tolstoi — pe care-l admira?

E posibil ca scriitorul nostru să fi învăţat şi la şcoala lui Tolstoi. Un scriitor e ucenicul literaturii întregi şi în special al scriitorilor cu care are o înrudire sufletească şi deci îi plac, îi convin, îi frecventează şi de la care nu poate să nu înveţe. Dar scriitorul original atât datoreşte maeştrilor. Iar Saşa nu are nimic rusesc.[...]

Dar această lume de obicei e lumea Saşei, e clasa boiernaşilor. Hotărât, ceea ce este mai distins în literatura noastră se datoreşte boierimii mici — Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, d. Brătescu-Voineşti sunt martori.[...]

D. Brătescu-Voineşti ne-a dat mai ales bărbatul ideal din această clasă — cu tonul d-sale liric; Duiliu Zamfirescu ne-a dat mai ales femeia din această clasă — cu tonul lui liniştit, mai realist.

Dar această clasă a fost. Acum Pană Trăsnea Sfântul, Neamul Udreştilor *şi* Viaţa la ţară *sunt pagini de istorie, care închid suprema distincţie atinsă cândva de sufletul românesc, dezvoltat în condiţii prielnice subţierii intelectuale şi morale a rasei.*

Garabet IBRĂILEANU

Cu poezii byroniene debută şi Duiliu Zamfirescu [...] Apoi se îndreaptă spre un „clasicism“ care e în fond acela al lui V. Alecsandri din Rodica*: o sensualitate vaporoasă şi dulceagă, un horaţianism prin pana lui Naum şi a lui Ollănescu. În Italia poetul răsfoi mult pe Carducci, şi ale sale* Imnuri păgâne *imită în titlu celebrele* Odi barbare. Boul *lui, cu toate protestele,*

e rudă cu solemnul bove carduccian, însă melancolic, în stil volneyan. Clasicismul lui Zamfirescu e acela rece al lui De Bosis, fără măcar sângele de rodie al lui D'Annunzio, împreună cu care încearcă acorduri amintind elegiile romane ale lui Goethe. Puţinele poezii ce rămân, foarte graţioase, sunt dintre acelea în care uşoara preocupare de moarte ia corp, fără mitologie, în fumul alb al prafului de Bărăgan, pastelurile de câmp în tradiţia Eliade şi Alecsandri [...].

Ca teoretician al romanului, Duiliu Zamfirescu ia poziţie antinaturalistă. El înţelege să fie un realist, să respecte autenticul semnificativ, în fapte şi în limbă. Combătând flaubertianismul, el se face apărător al procesului-verbal, cu atâtea decenii înaintea lui André Gide, înţelegând a cita textual, spre indignarea lui Maiorescu, care e pentru refacerea artistică, un ordin de zi al generalului Cernat, ca fiind mai plin de dramatism prin naiva lui amănunţime. În practică scriitorul nu merge aşa de departe cu reforma, şi ciclul Romanul Comăneştenilor *e curat zolist. Obiectul observat nu e individul ci familia şi prin ea naţiunea. Ca şi în seria* Les Rougon-Macquart, *indivizii sunt aparenţele unor agenţi din afara spiritului, morbiditatea atavică, alcoolul, mizeria, în cazul nostru mai ales surparea unei clase prin adulterarea sângelui. Pozitivismul în roman duce în mod fatal la idealism. Când cunoşti cauzele răului, poţi să-l eviţi, şi a arăta omenirii buna cauză finală este a o determina spre bine în marginile ştiinţei. În* Viaţa la ţară *ne este înfăţişată clasa boierească prin câteva familii „care s-au strecurat prin negura fanariotă"; în* Tănase Scatiu *constatăm strecurarea în mijlocul ei a arendaşului mojic, brutal, rău; în* În război *boierimea e slăbită din cauza împerecherii cu elemente impure, frivolă, dezaxată, deşi încă în posesia virtuţilor strămoşeşti.* Îndreptări *e un roman finalist. Urmaşul Comăneştilor, al boierimii din ţara liberă, se căsătoreşte cu fata unui preot ardelean, chip de a spune că românimea degenerată de dincoace nu se va regenera decât împrospătându-se cu sânge curat transilvan. Ca scriitor propriu-zis, Duiliu Zamfirescu e onorabil, deşi împins să pună în postură dezagreabilă personagiile care-i sunt antipatice. Astfel în* Viaţa la ţară *Comăneştenii sunt prea boieri, prea deţinători ai tuturor însuşirilor umane, faţă de o clasă nouă simbolizată în beţiva coană Profiră. Ţăranii, care sunt îmbrăţişaţi cu ochi bun, vorbesc însă întotdeauna autentic. Latura cea mai originală a romanelor este intenţia de a nota intimitatea dintre sufletele fine, clipele de extaz erotic. Apare pentru întâia oară pagina analitică, oricât de exterioară, obiectul scriitorului nefiind omul, ci o*

stare în sine, studiată monografic. Scriitorul surprinde indiferenţa conversaţiei între îndrăgostiţi, atmosfera de frivolitate distinsă şi delicată, contradicţiile sufleteşti ale femeii, tristeţile nemotivate, euforia premergătoare mărturisirilor. Se memorizează mai bine Tănase Scatiu, *deşi, ca toate romanele lui Duiliu Zamfirescu, n-are volumul trebuitor. Scatiu e un Dinu Păturică, inferior sufleteşte, parvenit obscur ajuns moşier, deputat, în fine soţul unei fete de boier. Scatiu e caricat de autor, înnegrit cu ură, totuşi nu fără viaţă. E o imagine fugitivă şi autentică, în baza căreia cititorul poate construi mental un erou. Romanul conţine pagini subtile ori viguroase: scenele demostrând imbecilitatea senilă a lui Dinu Murguleţ, deznodământul cu uciderea de către ţărani a lui Scatiu.* În război *interesează mai ales la început cu strângerea tuturor eroilor, cu dibuirea sentimentelor, cu sentimentalismul frivol, monden, care vine puţin şi de la Tolstoi, întrucât avem de-a face cu o societate de oameni bogaţi, cu profesii mai mult decorative, plictisiţi, cultivaţi, manieraţi, înşelându-se cordial şi intrând în dramă cu ţinută distinsă. În* Îndreptări, *latura cea mai nimerită este studierea acelui fel de sfială care la ardeleanca Mia se socoteşte a veni dintr-o educaţie sănătoasă şi necomplicată. Fără a fi un mare romancier, Duiliu Zamfirescu merită elogii pentru fineţea unor analize, pentru crearea atmosferei mondene, în fine, pentru sobrietatea stilistică şi intuiţiile lui în legătură cu tehnica romanului.*

George CĂLINESCU

În şirul romanelor de mai târziu, dar mai cu seamă în Viaţa la ţară *[...], în care temperamentul lui stilistic ajunge la formele unui clasicişm plin de măsură şi claritate, Duiliu Zamfirescu renunţă în cea mai mare parte la manierismul trecutului. Analistul naturalist al stărilor sufleteşti stăruie, ba chiar se dezvoltă în el, fără să mai simtă nevoia apelului la nomenclatura şi dialectica ştiinţei. Lirismul capătă o pedală gravă şi simplă, şi reflecţia generală aderă parcă mai adânc la impresia directă. [...]*

Numeroase sunt pasagiile Vieţii la ţară *în care amănuntul realist, umoristic sau graţios, dă viaţă şi adevăr tablourilor.[...]*

Întocmai ca mai toţi scriitorii realişti români, până când un Alexandru Macedonski cucereşte sectoare noi ale artei descriptive, Duiliu Zamfirescu este mai ales un pictor al omului şi al peisagiului, mai mult

decât al lucrurilor şi al interioarelor, care apar totuşi uneori în paginile lui. Remarcabilă este apoi sub pana autorului Vieţii la ţară *sau* Tănase Scatiu *pictura stărilor de mulţime, cu atâta vreme înainte ca L. Rebreanu să dezvolte larg posibilităţile acestui motiv. Vrednică de atenţie este şi evocarea vieţii interioare, cu afundări într-o lume de imagini construite după alte legi decât acele ale atenţiei voluntare [...].*

Caracterul atât de modern al procedeului nu poate scăpa nimănui şi el alcătuieşte punctul cel mai înaintat al artei de analist a lui Duiliu Zamfirescu, atentă la enigmele vieţii sufleteşti.

Tudor VIANU

[...] Meritele lui cele mai trainice sunt de prozator. Un loc comun al criticii şi istoriei literare l-a fixat în continuitatea lui Nicolae Filimon. [...] Dar Filimon e un ochi ce vede pitorescul unei epoci, cu multă culoare şi veracitate, în zugrăvirea moravurilor şi a atmosferei timpului; romanul lui e un document artistic de frunte şi precedează, împreună cu Ion Ghica (de fapt, un romancier care-a preferat forma fragmentară a memoriilor unei construcţii romaneşti), proza de pitoresc balcanic a lui I. L. Caragiale din Kir Ianulea*, şi acea strălucită frescă de desfrâu şi poezie a lui Mateiu Caragiale, din* Craii de Curtea-Veche.

Filimon e însă un psiholog convenţional şi un foiletonist care nu se sfieşte să folosească mijloacele tehnice şi stilistice ale romanului popular.

Duiliu Zamfirescu e total lipsit de pitoresc; spirit echilibrat, armonios, stilist sobru şi fără culoare, ambiţia lui a fost să creeze romanul psihologic al unei familii, a Comăneştilor, şi să fixeze etapele evolutive ale unei clase sociale, a boierimii, în reprezentanţii ei cei mai reliefaţi. [...] Însuşi procedeul de contrast psihologic e de altă natură la Filimon şi la Duiliu Zamfirescu[...]. [...]

Superior în construcţia epică lui Filimon şi chiar lui M. Sadoveanu (pentru epoca în care au trăit paralel), Duiliu Zamfirescu a avut o altă deficienţă, păgubitoare creatorului romanesc: lipsa de viaţă adâncă şi complexă a personagiilor. Afară de Viaţa la ţară*, care e un tot armonios şi care este răsfrângerea luminoasă a unui mod de a simţi viaţa însăşi, toate celelalte romane, din ciclul Comăneştilor n-au viabilitate, fiindcă nu fixează precis nici chiar siluetele tipurilor.*

Diuliu Zamfirescu nu depăşeşte portretul epic, în mişcare, în cel mai bun din romanele lui. [...] Romanul Viaţa la ţară *se valorifică în totalitatea lui, prin fineţea amănuntului, prin atmosfera sentimentală, prin arta*

alcătuirii şi a expresiei, prin înseşi suprafeţele lui limpezi şi netede, prin toată acea fericită împletire de daruri, care poartă pecetea sensibilităţii unui scriitor ce nu se poate confunda cu altul. Aci se aude rezonanţa timbrului său sufletesc, aci se cristalizează limitele şi posibilităţile creatorului epic.

Pompiliu CONSTANTINESCU

Păstrând proporţiile şi referindu-ne mai ales la optica socială, Duiliu Zamfirescu este, cu riscul unei comparaţii hazardate, un Balzac al Restauraţiei noastre, al epocii postrevoluţionare, din păcate fără forţa epică a scriitorului francez, aruncându-şi toată ura şi dispreţul asupra noii clase, în speţă arăndăşimea, şi luând partea boierimii în al cărei destin istoric se încumetă a mai crede. Conflictul dominant în Viaţa la ţară *antrenează nu atât două forţe sociale antagoniste, cât două realităţi.[...]*

Poet liric prin structură, Duiliu Zamfirescu nu reuşeşte să se obiectiveze şi nici să coboare prea adânc în sufletul eroilor săi. Mai ales bărbaţii ni se înfăţisează ca nişte formule închise, fără posibilitatea unei evoluţii, a unei minime transformări. Tiparele acestui clasicism îngust contrazic, de altfel, ideea de roman ciclu, care nu primeşte până la urmă decât o acoperire formală. Spre deosebire de Dinu Păturică, pe care-l vedem cum se ridică de la cea mai umilă treaptă de slujbaş până la rangul cel mai înalt, Tănase Scatiu se găseşte la capătul procesului său de parvenire. El nu mai suportă nici o modificare de ordin moral, fiind, cum s-a spus despre personajele lui Racine, o axiomă care păşeşte. Nu prea diferiţi din acest punct de vedere sunt şi ceilalţi eroi ai romanului. Astfel, Matei Damian, variantă mai nouă a lui Dinu Murguleţ, se defineşte ca un tânăr cu aspiraţii democratice, prea repede uitate, cu simţul dreptăţii şi respectul bătrânilor, cu o fire contemplativă, dispusă la efuziuni lirice. El va fi egal cu sine de la început până la sfârşit, contactul cu realităţile satului soldându-se cu o comodă resemnare, iar dragostea pentru Saşa cu o instalare la fel de comodă într-o căsnicie de nimic tulburată.[...]

Intuiţiile scriitoruui se dovedesc mai sigure atunci când e vorba de sufletul feminin, descifrat cu o fineţe şi cu o receptivitate a nuanţelor care-l pune pe Duiliu Zamfirescu într-o vizibilă descendenţă tolstoiană. [...] Saşa este personajul cel mai complex din Viaţa la ţară*, în structura căruia distingem un început de modernitate. Dragostea ei se confundă cu*

vibraţia pură şi generoasă a sufletului, cu o bunătate nespusă şi o abia perceptibilă dulce melancolie. Cumulul acesta de trăsături aparent contradictorii, amestecul de poezie şi proză, de ideal şi real indică o evidentă maturizare de concepţie asupra personajului de roman. Saşa are ceva din gingăşia şi profunzimea, din suavitatea şi farmecul eroinelor lui Tolstoi şi Turgheniev. De altfel întreaga atmosferă a romanului aminteşte pe autorul Annei Karenina, pentru care Duiliu Zamfirescu a manifestat o admiraţie declarată, şi pe care si-l ia, deşi n-o va mai recunoaşte, ca model, G. Ibrăileanu, care se îndrăgostise de Saşa, ca şi de Nataşa Rostova, nu se va putea despărţi de umbra ei, atunci când va scrie romanul Adela. *Vom regăsi aici delicateţea sufletească şi lirismul substanţial ce caracterizează pe eroina* Vieţii la ţară.

Echilibrul interior al Saşei răspunde cel mai bine ideii de armonie clasică a scriitorului, de fericire calmă şi senină. Va trebui să observăm totuşi că, absorbit de idealul său de frumuseţe, Duiliu Zamfirescu e tentat să simplifice lucrurile, să le dea pe alocuri o tentă idilică.[...]

Duiliu Zamfirescu intuieşte înaintea lui Ionel Teodoreanu atmosfera medelenistă a conacului şi a vacanţei, a mersului în trăsură şi a cavalcadei, simptomele vârstei de transfuzie, când un zâmbet sau o strângere de mână pot să mute fulgerător existenţa în lumea astrelor. Mihai şi Tincuţa sunt Dănuţ şi Monica, mai discreţi şi mai pudici, mai tăcuţi şi mai romanţioşi, citindu-l pe Lamartine şi pe Musset, iar nu pe Verlaine şi pe Samain. Curgerea anilor nu-i va transforma, ei vor muri amândoi tineri, fără să mai adauge sentimentului lor iniţial decât suferinţa.[...]

Conţinând scene de un romantism idilic şi vaporos, care nu trebuie întotdeauna respinse ca inconsistente, Viaţa la ţară *se impune totuşi ca unul dintre primele noastre romane realiste, de un realism clasic, asupra căruia se opreşte în atâtea rânduri epistolierul. Spiritul său de observaţie probat încă din [...] nuvele şi însemnări memorialistice, îşi dă acum adevărata sa măsură. Scriitorul ştie să vadă semnificaţia momentelor şi împrejurărilor, să-şi situeze personajele în spaţiu, să surprindă atmosfera morală, să noteze cu mare fineţe limbajul.[...]*

Viaţa la ţară *nu e atât un roman de caractere — pe care autorul le concepe, aşa cum am văzut, într-un mod nuvelistic, adică fără posibilitatea unei evoluţii — cât un roman de atmosferă, de atitudini sufleteşti. Dinu Murguleţ şi Matei se pierd repede în fumul timpului; ceea ce rezultă e aerul pe care-l respiră personajele, adesea mai autentic decât ele însele;*

e fluidul acela de lirism adolescent şi calmă poezie câmpenească, de ataşament faţă de pământ şi de iminenţa ruinei economice, de suavă idilă şi dureroasă realitate. Aici stă valoarea Vieţii la ţară *care după moartea autorului va fi tradus în engleză, italiană şi franceză, versiunea pariziană deschizându-se cu o prefaţă de Paul Valéry.*

Alexandru SĂNDULESCU

[...] Lui Duiliu Zamfirescu i-a plăcut să surprindă „fondul de poezie" al sufletului omenesc, „natura sa caldă", puterea „neţărmurită de simpatie, de iubire de lumea întreagă" pe care o poate manifesta, acea „puternică notă de idealitate" ce îl poate caracteriza, mila care îl încălzeşte, capacitatea lui de a fi senin, de a simţi fericirea: „Erau atât de fericiţi amândoi"... — spune într-o pagină din Viaţa la ţară *despre Saşa şi Matei, scriitorul, şi propoziţia care luată în sine poate părea desprinsă dintr-un text de muzică uşoară simbolizează în realitate bogăţia şi intensitatea vieţii sufleteşti a personajelor lui Duiliu Zamfirescu. Elevaţia şi frumuseţea trăirilor se cristalizează, obiectivându-se parcă în peisaje [...]. Lui G. Călinescu tocmai această plenitudine interioară i se părea excesivă [...], dar dacă ne gândim la marile creaţii ale romanului şi nuvelei româneşti, la Alexandru Lăpuşneanu, la Dinu Păturică, la Lică Sămădău, la Leiba Zibal şi la Gheorghe, la Ion, la personajele Hortensiei Papadat-Bengescu sau ale lui Zaharia Stancu vom constata că „sentimentele înalte" erau şi mai sunt necesare eroului prozei noastre. Dăruindu-i-le, din rezervorul propriei lui experienţe lăuntrice, a cărei complexitate şi bogăţie publicarea corespondenţei le-a confirmat în chip definitiv, dăruindu-i-le însă într-un mod mai puţin convenţional şi idilic decât s-a crezut, căci plinătatea sufletească alternează firesc cu sentimentul atât de modern al vidului, al estompării sensului existenţial, Duiliu Zamfirescu, reacţionând deopotrivă în replică şi anticipat, îl înalţă peste nivelul cruzimii, al dorinţei de parvenire, al setei de pământ sau al snobismului steril. „Această cam neroadă închipuire de mine — mărturiseşte scriitorul în scrisoarea din 30 octombrie/ 11 noiembrie 1897 către Titu Maiorescu —, mi-o dă nu conştiinţa valorii lucrărilor proprii, ci conştiinţa* valorii mele sufleteşti *(s. n.)". Această valoare sufletească pe care a reprezentat-o Duiliu Zamfirescu şi care, deşi poate superioară operei, s-a exprimat totuşi (în parte) şi în ea, a stat la baza năzuinţei de înfăptuire a romanului total,*

care să reflecte plenar, armonios lumea şi omul. Cel puţin odată Duiliu Zamfirescu a reuşit să creeze, în lumina talentului său, un asemenea roman: Viaţa la ţară. „Intelectualitatea românească — scria Camil Petrescu — cucerită de armonia eminesciană nu înregistrează încă armonia structurală a Vieţii la ţară, tot atât de reală şi de aceeaşi calitate.“ [...]. Direcţia inaugurată de Duiliu Zamfirescu, fundamentală pentru o literatură, nu a rămas sterilă. Ea a făcut posibilă apariţia, la peste o jumătate de veac după publicarea în revistă a Vieţii la ţară*, a unui alt roman total, realizat cu o mai mare forţă epică şi analitică şi încununat de o izbândă deplină, dar fiind, în felul lui, tot o „viaţă la ţară“:* Morometii.

Valeriu CRISTEA

Confuzia lui Duiliu Zamfirescu este aceea dintre estetic şi moral. Nu eticul ori aptitudinea pentru tragedie le lipsea eroilor lui Slavici, ci spoiala, snobismul, „frumuseţea“. Iar Duiliu Zamfirescu tocmai de acest lustru superfical are nevoie, căci el e un idealist. O spune singur, mai târziu, în articolul despre Tolstoi: „Propriamente vorbind, lucruri morale sau imorale nici nu există în natură; există numai lucruri frumoase şi urâte. De aceea şi trebuie să ne preocupăm în artă, de a lăsa morala imediată a lumii la o parte, şi a da numai frumosul imediat, spre a ajunge la sentimentele estetice complete, care ne ridică spre sfere ideale.“ Cum să zugrăveşti, cu o astfel de concepţie, pe adevăraţii urmaşi ai lui Dinu Păturică sau Chera Duduca: Scatiu reprezintă excepţia de la o regulă care impunea romancierului să se ocupe de urmaşii, frumoşi la suflet şi la chip, ai banului C., ai lui Gheorghe şi ai Mariei. Pe aceştia, printr-o viclenie, Filimon i-a pus în stăpânirea unei lumi ce nu le aparţinea. Iată-l pe Duiliu Zamfirescu urmându-l pe autorul Ciocoilor *din punctul unde acesta îşi lăsase personajele. E la mijloc o reacţie estetică la literatura instinctelor brutale, a prozaismului luptei pentru existenţă, a arivismului şi grosolăniei. Duiliu Zamfirescu face din idilic o pavăză contra agresiunii realului: în fond, contra urâtului [...] Înclin să cred că estetismul lui Duiliu Zamfirescu, exploatând un univers sufletesc neinvestigat decât rareori (chiar de Slavici, pe care nu-l putea suferi, ale cărui personaje nu sunt lipsite de farmecul purităţii interioare), şi-a închis cu bună ştiinţă accesul în zonele dramaticului şi moralului. Lumea lui se compune din copii, femei şi bătrâni: o lume în absenţa stăpânilor. Tipologia care domină proza noastră în*

secolul XX este aceea bărbătească, de luptători, parveniţi şi biruitori. La Duiliu Zamfirescu triumfă, din contra, o tipologie feminină.[...] Puţini până la Duiliu Zamfirescu au pictat psihologia feminină în specificul ei. [...] Există în nuvelele lui Slavici sau chiar în Mara *(Persida, bunăoară) încercări de a trata pe femeie ca simplă îndrăgostită, părăsită ori sinucigaşe, deşi niciodată cu totul în opera condiţiei sociale, există Elena lui Bolintineanu, dar cel dintâi care face din acest domeniu obiect precedent de studiu este Duiliu Zamfirescu.*

Şi e vorba mai curând de o tipologie artistică decât de una morală. Femeia trăieşte mai mult în imaginaţie decât în realitate. Dacă femeia nu ocoleşte lupta, piedicile vieţii, este pentru a fi fericită alături de bărbatul iubit. Cu excepţia Miei din Îndreptări *şi* Anna*, care prelungeşte tipul slavician, celelalte eroine ale lui Duiliu Zamfirescu sunt dotate aproape exclusiv pentru iubire. [...] Oroarea de pragmatici creează în romanele lui Duiliu Zamfirescu o abundenţă de idealişti.[...]*

Toate calităţile şi toate defectele romanelor lui Duiliu Zamfirescu decurg din această concepţie. El e creatorul la noi al poeziei care analizează intimitatea. Ceea ce rămâne remarcabil în Viaţa la ţară *sunt paginile consacrate sentimentului erotic şi domesticităţii paşnice. [...] Romancierul e în elementul lui ori de câte ori zugrăveşte intimitatea.[...]*

Nicolae MANOLESCU

[...] Coexistă, în acest prim roman românesc modern, nucleele a două romane virtuale: unul (având-l în centru pe Matei Damian) al „pietăţii filiale“ minate de reflexivitate, ceea ce provoacă mai întâi o dramă morală deviată ulterior în drama metafizică, celălalt o tentativă de frescă a satului românesc. Fireşte, natura individuală şi cea socială a insului nu sunt izolate, ci corelative. Conduita individului este consecinţa dialecticii lor. Cu instinctul sigur al prozatorului autentic, autorul Vieţii la ţară *ghiceşte aceasta. Nu are însă forţa necesară pentru a aprofunda în ambele registre această unitate a contrariilor. Lucrează când într-un plan, când în celălalt. Nu radicalizează realismul analitic pentru care are afinităţi, n-are nici imaginaţie epică cu care să impună o viziune coerentă, sistematică asupra societăţii româneşti. Pentru a suplini carenţa de profunzime, se recurge la facila soluţie a echilibrului. Cum se întâmplă ades, sacrificată este adâncimea. În teorema epică zamfiresciană enunţul primează asupra*

demonstraţiei. Scriitorul va fi fost el însuşi conştient de aceasta, fiindcă reface mereu acelaşi silogism.

Viaţa la ţară *are de aceea o alură demonstrativă. Romanul reia în textură modernă parabola fiului risipitor, reîntors după îndelungate peregrinări la spaţiul matrice. În istoria lui Matei Damian poate fi citită drama secretă a creatorului. Ceea ce nu săvârşeşte el însuşi: revenirea la vatră, o face personajul. Eroul este expresia unui eu subiacent al creatorului, expresia literară a patriotismului acestuia. Drama epică este uşor de reconstituit. Zamfirescu imaginează un sat, Ciulniţei, pierdut în imensitatea vegetală a Bărăganului, pe care îl pictează de sus, cu un penel mai informat decât al lui Odobescu.[...]*

[...] Matei Damian este o conştiinţă filozofică, nu om al acţiunii. Dimensiunea utilitaristă lipseşte personalităţii sale. Singura faptă a protagonistului este luarea în posesie a eului. Evoluţia lui este în adâncime nu în suprafaţă.[...]

Paradoxal, Viaţa la ţară *e mai memorabilă esteticeşte decât* Tănase Scatiu*, saturat, acesta, de epocă. De ce? Ceea ce impune romanul este reconstituirea cinematografică a procesului sufletesc. Dacă Flaubert spunea că în Doamna Bovary „ideile" sunt „fapte", păstrând proporţiile, romancierul nostru ar fi putut susţine că stările de suflet sugerate prin descripţie sunt fapte.*

Viaţa la ţară *este un roman al privirii care descoperă mereu un dincolo. Tumultul subteran, mişcarea de falii lăuntrice sunt trădate de uşoara unduire a suprafeţelor, de gesturi părelnic insignifiante, în realitate autentice detalii particularizante. Duiliu Zamfirescu conturează o mulţime de schiţe, desene, tablouri cvasiimperceptibile, care, derulate rapid, printr-o „cinematică abstractă" [...], refac procesualitatea sentimentului.*

Cronicarul Comăneştilor este un scriitor când uită de sine, când dă impresia că-şi urmăreşte eroii cu ochiul glacial al aparatului imaginat de Lumière.[...]

Precipitarea, ritmul gâfâit din al doilea roman al ciclului contrapunctează energic bucolica desfăşurare din Viaţa la ţară. *Lumea satului rămâne doar un element de fundal.[...]*

Ioan ADAM

Cel mai tipic reprezentant al celei de-a doua generaţii junimiste este diplomatul Duiliu Zamfirescu [...] care debutează cu un prim volum de poezii şi nuvele, Fără titlu*, exact în momentul când Eminescu şi Creangă lasă condeiul, în 1883.[...]*

... Zamfirescu era de părere că un romancier nu poate rămâne indiferent faţă de elementele timpului său, că el trebuie să le zugrăvească obiectiv, „în toată goliciunea şi cu toate infamiile lor". Scopul romancierului, îi scria el lui Maiorescu în 1889, este „de a-ţi da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieţii". „A avea imaginaţie ca A. Dumas şi stil ca Flaubert nu e destul pentru a scrie un adevărat roman modern, ci pentru aceasta se cere arta de a şti să spui lucruri posibile", adăuga el către acelaşi în 1890. Prin urmare, după Zamfirescu arta nu reproduce realul, dă numai iluzia lui, creând ceva asemănător cu realul sau care nu-l contrazice, posibil. Este idealul clasic al imitaţiei naturii, imitaţie presupunând un ideal, un etos. „A idealiza în lumea reală, creând tipuri vii şi posibile, va zice Zamfirescu în 1905, mi se pare scopul cel mai înalt al artei". A crea tipuri vii în roman fusese întreprinderea lui Balzac în Comedia umană*. Balzac scotea din individual generalul, Zola şi şcoala sa înlocuiesc individualul cu cazul — rămânând în sfera particularului şi substituind creaţiei explicaţia. Naturalistul nu observă natura, ci cauzalitatea ei, nu face caracterologie, ci genealogie. Clasicul e de mai înainte edificat asupra naturii umane, naturalistul urmează s-o cerceteze şi s-o explice, explicaţia privind individul cât şi grupul. Factorul ereditar, mediul, maladiile, relele deprinderi interesează îndeosebi pe naturalişti care trebuie să arate nu cum este eroul, ci de ce e aşa. Clasicii sunt moralişti fiindcă observă impersonal umanitatea pe latura morală, naturaliştii îşi propun, prin evidenţierea răului, remedierea lui. Romanul naturalist e determinist şi finalist.*

Clasicismul temperamental al lui Zamfirescu, simţul său pentru echilibru, armonie şi proporţie vor ceda foarte puţin metodei naturaliştilor de la care va lua totuşi ideea de a scrie romanul unei familii, de-a lungul a măcar două generaţii. De fapt nu avem a face cu o singură familie, ci cu trei, nu înrudite, ci doar vecine. [...] Chiar nefiind de acord cu ideologia romancierului, cu idealizarea boierimii şi a ţărănimii în persoana baciului Micu, trebuie să recunoaştem că eroii săi trăiesc şi că scriitorul izbuteşte mai ales să pătrundă în intimitatea lor sufletească. Tot ce priveşte cele două cupluri erotice, Matei — Saşa şi Mihai — Tincuţa, este fin şi de bun gust, deşi s-a reproşat autorului aerul prea „distins" al

eroilor, stilul Feuillet, considerat campionul romanului idealist romantic, „Le Musset de familles". Tot ce priveşte modul de a vorbi al ţăranilor este de asemenea autentic. În Tănase Scatiu *antipatia pentru arendaş revine pe primul plan. Miezul romanului îl constituie vizita ministrului în oraşul de provincie. Căsătorit cu Tincuţa Murguleţ, Tănase Scatiu s-a mutat în oraş şi a fost ales pentru a treia oară deputat, fiind „liberal, conservator sau junimist, după cum bătea vântul". [...]*

Corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu, mai ales cu Titu Maiorescu, e a unui spirit elevat, preocupat de progresul ideilor literare.

Alexandru PIRU

Dacă estetica lui Zamfirescu mărturiseşte o constantă voinţă de clasicitate (motivată, în concepţia scriitorului, şi etnic, prin caracterul „tipului latin"), opera sa, în special nuvelele şi poezia — în care se recunosc ecouri din Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, Macedonski sau coincidenţe de ton cu Topârceanu, Coşbuc şi Goga — pare a trăda mai degrabă gustul experienţelor literare, inevitabil eterogene, decât prezenţa unui univers unic şi ireductibil. Dar dacă vrem să vedem în Zamfirescu numai un scriitor de factură livrescă şi un scriitor de tranziţie va fi foarte greu să explicăm apariţia Vieţii la ţară, *care nu e numai capodopera sa, ci şi una din marile reuşite ale romanului românesc. Dacă nu acceptăm ideea că* Viaţa la ţară *e rodul unei fericite întâmplări, va trebui să descoperim în creaţia lui Zamfirescu invarianta care defineşte universul său ficţional ca autentic. Dincolo de ideologia politică naivă din ciclul Comăneştilor (salvarea neamului prin vechea rasă a boierilor pământeni), dincolo de teoretizările estetice şi etice, dincolo de tematica divergentă sau de formulele literare eteroclite ale operei sale, va trebui să căutăm această invariantă în sfera intuiţiilor originale, care modelează chiar lucrările născute prin contaminări livreşti. Lectura poeziilor şi a nuvelelor lui Zamfirescu dezvăluie, ca o constantă a universului său imagistic, prezenţa elementului artistic sau iradierea unor sugestii acvatice asupra unei întregi serii de alte imagini, aparent divergente, pe care le contaminează şi le remodelează. Pentru cel care se manifesta, în corespondenţa cu Maiorescu, sensibil la „farmecele fluide" ale lui Botticelli sau la „fluiditatea privirilor" unei tinere rusoaice, curgerea apelor îngânând „şoapte misterioase" şi oglindind „adâncimile" astrale, melancolica vastitate a mării sau cântecul etern al*

*fântânilor romane constituie semne tainice dintr-un limbaj criptic al universului, care deschide doar înţelegerii poetice (*Preludiu*). În poeziile de tinereţe imagistica acvatică nu depăşeşte limitele unei convenţii poetice: Djali, legendă liricizantă în gustul lui Alecsandri sau Bolintineanu, tratează râul şi marea ca sublimare şi simbol al suferinţelor metafizice de care eroina se simte atinsă, instituind între pământ şi mormântul acvatic tradiţionalul raport de opoziţie a elementelor. În variantele poemei apare însă un element care anticipează viziunile acvatice de mai târziu: „gingaşul izvor“ dezvăluie aici sensul existenţei sale — acela de a fi o lacrimă a pământului. Lirica lui Zamfirescu moşteneşte din poezia lui Eminescu, remodelându-le, atât obsesia acvaticului, cât şi pe cea a plânsului fundamental al lumilor. Cele două motive apar la Zamfirescu contopite şi apele devin astfel, în una din semnificaţiile lor fundamentale, imensa lacrimă a pământului, lacrimă care dăruieşte pădurii „vocea ei adâncă„ (*Preludiu*), care „cântă“ sau adăposteşte statuia lui Orfeu „cântând din liră“ (*La Villa Aldobrandini*). [...]*

*De aceea, în imagistica acvatică a lui Zamfirescu, alături de semnificaţia de lacrimă a lumii (corelată durerii de a fi) sau de oglindă a adâncului ceresc (corelată naturii astrale a sufletului), apele o au şi pe aceea de spaţiu infinit, de orizont depărtat, reverberând melancolia fundamentală a sufletelor pentru care categoria definitorie e „departele“, sentimentul caracteristic e nostalgia şi actul fundamental e transcenderea sinelui. Tipologic sufletul care se defineşte prin metafore acvatice e feminin sau abulic; în această categorie intră toate personajele memorabile din opera lui Zamfirescu.[...] Istoriceşte, cultul apei este o componentă a spiritualităţii dacice, crede scriitorul, care aşază în panteonul dac „pe zeiţa blândă şi fecundă Apa sau Âpa“ (*Străbunii noştri*); marcaţi de zeiţa Apa, dacii săi ascund sub înfăţişarea eroică sufletul unor „străini“ în lume şi sunt, în istorie, condamnaţi pieirii. Şi totuşi, tocmai imagistica acvatică este abandonată de Zamfirescu în romane. Cu excepţia câtorva scene [...] imaginile acvatice sunt accidentale în ciclul Comăneştenilor, conceput ca literatură cu „teză“ patriotică şi constructivă. Teza devine, în ultimele romane, demonstraţie facilă, dar ea se grefează, în Viaţa la ţară, pe o intuire fundamentală a sensului peisajului românesc — „farmecul trist al singurătăţii româneşti“, înrudit cu farmecul „departelui“ marin, pe care-l descoperea eroul copil din* Spre Coteşti *în cursul unei sadoveniene „iniţieri“ cinegetice. Peisajul din* Viaţa la ţară *e rezultatul unui transfer sau al unei*

contaminări de imagini. Orizontul infinit, singurătatea generatoare de farmec melancolic, sentimentul depărtărilor (atribute ale acvaticului în lirică şi nuvelistică) devin însemne ale Bărăganului, ale solului natal, dând peisajului rezonanţe de o infinită profunzime. Într-o tremurătoare pustietate şi într-o „nespusă linişte de vară“, întinderea câmpului se desfăşoară cu „orizontul său înşelător, a cărui dungă închipuită juca în arşiţa soarelui ca oglinda unei ape“. Culcat în câmpie, Matei Damian descifrează zodiile şi sufletul său trăieşte nostalgii astrale. Întinderea câmpiilor o străbate cu Saşa, şi goana trăsurii reeditează drumul navei din Spre mare*, iar şesul înzăpezit apare ca o imensă oglindă acvatică îngheţată. Bărăganul e o mare împietrită, care şi-a păstrat orizontul depărtat şi tainica legătură cu lumea astrală. „Sufletele de toamnă„ pot ancora aici şi pot descoperi miracolul „de a vedea schimbându-se o dorinţă puternică în realitate“, trecând din lumea ideală în cea fenomenală„ fără să-şi piardă farmecul. Adică îşi pot descoperi aici, ca înstrăinatul Matei Damian, Patria.*

Ioana Em. PETRESCU